

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Slovenský komitét slavistov

Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VII.

Zakladatelia edície:

Mons. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.,
Mons. prof. ICDr. Cyril Vasil' SJ, PhD., prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Hlavný redaktor a editor vydania:

© Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Vedecký redaktor vydania:

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Autori štúdií:

© Prof. Róbert Lapko, Th.D. PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
© Doc. PaedDr. ThDr. Šimon Marinčák, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
© Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
© Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV

Recenzenti:

Mons. prof. ThDr. Viliam Judák, PhD., nitriansky diecézny biskup
Doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., Ústav slovenskej literatúry SAV

Publikácia patrí k výstupom projektu APVV-16-0514 Terminologické diskurzy
a špecifiká biblických jazykov vzhľadom na preklady Biblie do slovenčiny

ISBN 978-80-89489-49-7
EAN 9788089489497

ISBN 978-80-89489-50-3 (e-book)
EAN 9788089489503

Peter Zubko

Peter Žeňuch – Róbert Lapko – Šimon Marinčák

SLOVENSKÝ KALVÍNSKY ŽALTÁR

Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae VII.

Bratislava 2020

Obsah

Úvod	6
Historické súvislosti vydania slovenského Žaltára z roku 1752	16
Pôvod reformácie na východe Slovenska	16
Slovenské kalvínske zbory	18
Identifikácia jazyka kalvínskych zborov	20
Autori prvého vydania Žaltára	23
Slovenský preklad Žaltára	26
Duchovné využitie Žaltára	30
Spirituálne pozadie vydania Žaltára	32
Ženevský Žaltár	38
Psalterium Ungaricum	39
Vydania slovenského Kalvínskeho Žaltára	40
Kajúce žalmy (<i>psalmi poenitentiales</i>)	42
Žalmy v kresťanskej tradícii	44
Dôvetok	48
O kultúrnych a jazykových súvislostiach vzniku slovenského Kalvínskeho Žaltára	50
Liturgický jazyk ako prostriedok komunikácie s Bohom	50
Doxologický a teokratický jazykový obraz sveta	52
Liturgické jazyky na Slovensku a ich vzťah k národnému spoločenstvu	55
Kultúrny jazyk ako prejav viery a života cirkvi	60
Sakralizácia kultúrnej slovenčiny	64
Východoslovenský kultúrny jazyk ako sakrálly jazyk	66
Žaltár vo svetle biblického bádania	76
Uvedenie	76
Terminológia a história	77
Druhy žalmov	81
<i>Žalospevy</i>	82
<i>Hymny, chválospevy</i>	83
<i>Žalmy vďakyvzdania a chvály s uvažovaním o Bohu</i>	84
<i>Kráľovské žalmy a žalmy kráľa Pána</i>	85
<i>Sionské žalmy</i>	85
<i>Múdroslovné žalmy</i>	86
<i>Pútnické žalmy</i>	86

<i>Preklínacie žalmy</i>	86
Žalmy ako poézia.....	88
Náboženské posolstvo žalmov.....	89
<i>Žalmy sú modlitby</i>	89
<i>Žaltár a modlitba</i>	90
<i>Boh Izraela, zvrchovaný vládca všetkých vecí</i>	91
<i>Božie jednanie so svojim ľuďom</i>	92
<i>Osobný Boh</i>	93
<i>Človek vo svete</i>	93
Žaltár v Novom zákone.....	94
Dôvetok.....	94
Žalmy v protestantskej hudbe	
v období humanizmu a renesancie	95
Menzurálna notácia.....	97
Hudba humanizmu.....	100
<i>Ars nova</i>	100
Hudba renesancie.....	101
<i>Nizozemské školy</i>	101
<i>Syntézy polymelodického slohu</i>	104
Barok.....	108
Dôvetok.....	109
Bibliografia	111
Archívne pramene.....	111
Tlačené pramene.....	111
Literatúra.....	114
Editorská poznámka	126
Slovenský Kalvínsky Žaltár z roku 1752 (prepis)	129
Summary	427
Резюме	429

Úvod

Peter Zubko

Slovenská duchovná kultúra je často redukovaná na dva kresťanské okruhy, katolícky a evanjelický. Pritom sa zabúda na východných kresťanov a reformovaných kresťanov (kalvínov) a tiež na židovskú spiritualitu; okrem nich nájdeme v slovenskej minulosti aj iné protestantské minority. Všetky tieto konfesie svojim dielom prispeli k slovenskému duchovnému dedičstvu a často obohacovali okrem slovenského jazyka aj jazyk maďarský alebo nemecký či rusínsky. Dodnes sa tieto presahy výraznejšie neskúmajú, hoci ide o vedecky perspektívnu problematiku. Územie Slovenska bolo do roku 1918 súčasťou Uhorska, ktoré bolo viacrečovou krajinou. Jej úradným jazykom bola dlhodobo latinčina. Popri väčšinovom ľudovom jazyku priamo v jednej alebo blízkej lokalite žili obyvatelia hovoriaci ďalším jazykom. V bežnom živote sa ľudia medzi sebou vždy dohovorili. V náboženskom živote prezentovanom na verejnosti v jednej obci, kde sa duchovný život viazal na jeden chrám, sa menšiny prispôbovali väčšine. Po stáročia vytvorený *modus vivendi* existoval až do polovice 20. storočia, resp. do 90. rokov 20. storočia.

Málo známou, aj keď nie neznámou, je existencia slovensky hovoriacich kalvínov z východného Slovenska, ktorí v polovici 18. storočia vytvorili dielo, ktoré je doteraz známe skôr informatívne z vedeckých a odborných článkov, ale širšia verejnosť sa s ním priamo nikdy nestretla. Ide o päť bohoslužobných kníh, medzi ktorými vyniká kniha s názvom *Svätého Dávida, kráľa a proroka, sto a päťdesiat žalmov* z roku 1752. Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied v rámci riešenia projektu APVV-16-0514 PB *Terminologické diskurzy a špecifiká biblických jazykov vzhľadom na preklady Biblie do slovenčiny* pripravil túto publikáciu, ktorá patrí ku klenotom duchovnej literatúry, na vydanie v prepise podľa spomenutého prvého vydania. Súčasťou monografie sú štúdie venujúce fenoménu kalvínskeho (resp. ženevského) Žaltára, jeho štruktúre, použitiu, miestu v kalvínskej duchovnej kultúre aj okolitých národov, ďalej historickým reáliám okolo prekladu, slovenských kalvínskych zborov v čase vzniku Žaltára, prekladateľov, ďalších vydaniach Žaltára. Osobitná pozornosť sa venuje jazykovému dedičstvu, ktoré vzniklo vo východoslovenskom prostredí, ktorého súčasťou je aj slovenský Kalvínsky Žaltár. Problematika žalmov a Žaltára je vysvetlená v osobitnej časti, rovnako aj problematika sakrálnej hudby, pretože žalmy sa spievali pri bohoslužbách a modlitbách. V našej kultúre majú žalmy dôležité a popredné miesto. Podľa *Života Metoda* svätých Konštantín Filozof a Metod preložili do staroslovenčiny ako prvé knihy Svätého písma Žaltár, Evanjelium a Apoštola (kapitola XV). **Slovenský Kalvínsky Žaltár je vôbec prvou celou slovenskou biblickou knihou vydanou tlačou.** Aj keď v tom istom čase vznikol preklad tzv. Kamaldulskej Biblie, tá ostala len v rukopise. Prvý

slovenský preklad celého Písma vydal ho tlačou ostrihomský kanonik Juraj Palkovič v rokoch 1829 – 1832.¹ Evanjelici používali české texty rozličných vydaní kralickej Biblie. Z týchto dôvodov je vydanie Žaltára z roku 1752 dôležité pre hlbšie poznanie slovenských dejín, kultúry, duchovnosti, literatúry, jazyka.

Jedným z reformačných smerov bol kalvinizmus, ktorý sa zrodil vo Švajčiarsku a odtiaľ sa rozšíril do ďalších európskych krajín. V Uhorsku tento smer našiel mimoriadne priaznivú pôdu, dokonca vznikla stereotypná fráza, že ide o *magyar hit* (maďarská viera), hoci jeho vyznávačmi boli aj nemaďarské národy, medzi nimi aj Slováci či Rusíni. Predkladané vydanie slovenského Kalvínskeho Žaltára je toho svedectvom. Kalvínsky Žaltár bol fenomén, ktorý zohral dôležitú úlohu v rámci kalvínskej liturgie či nábožnosti, ale aj na širšom poli v protestantskej duchovnej kultúry,² ba – hoci v malej miere – aj v katolíckej. Slovenský preklad Žaltára v tomto kontexte vznikol relatívne neskoro, no je významný z niekoľkých dôvodov. Predovšetkým je historickým dôkazom o všeobecne rozšírenej prítomnosti Slovákov na severovýchode Uhorska v stoliciach, kde sa používal (Zemplín, Uh, Abov), a to aj v tých častiach, ktoré dnes ležia mimo Slovenska. V úvode Žaltára je výslovne uvedené (v prepise):

Chvaľme za to Boha svoho, že na koncu sveta toho, i mi Slováci špevame, Boha v pešňoch vichvaľame. Chto raz v šercu verne špeva, Dvakrát še Bohu modľiva; špevaj tuš na žemi z ľudzmi a potom v nebe z andzelmi.

V susedných krajinách sa problematike národných prekladov Ženevského Žaltára venovala pozornosť najmä v Maďarsku, v Českej republike³ a Poľ-

¹ Swaté Pismo starého i nowého Zákona podla obecného latinckého, od sw. Rímsko=Katólickég Cirkwi potwrďeného, Preložené f Prirownáňim gruntowného Tekftu, na Swetlo widané. Ďel prwní. Leta Pána 1829. W Oftrihome, Witlačené z Litterámi Jofefa Beimela, Cif. Kral. Priv. Primatiálckého Kňihtlačára; Swaté Pismo starého i nowého Zákona podla obecného latinckého, od sw. Rímsko=Katólickég Cirkwi potwrďeného, Preložená f Prirownáňim gruntowného Tekftu, na Swetlo widané. Ďel druhí. Leta Pána 1829. W Oftrihome, Witlačené z Litterámi Jofefa Beimela, Cif. Kral. Priv. Primatiálckého Kňihtlačára 1832.

² Porov. MIŠIANIK, Ján: Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava: Veda, 1974, s. 154, 156.

³ Žalmové neb zpěvové svatého Davida. Žalmové parafráze Jiřího Střejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596. Matějček, Tomáš (ed.). Praha: Strahovská knihovna, 2014, 459 s.; Kancyonál. To geft/ Kniha Žalmů a Pjfnj duchownjch/ k chwále Bozj a špafytednému Wěřjcych wzděláj y dawno prwé/ y w nowé ted/ gazykem Čelkým šložených/ a nynj špoļu wydaných. W Amsterodámě U Kryštofa Kunráda/ Léta m. DC. LIX. = KOMENSKÝ, Jan Amos: Kancyonál. Faksimile vydání z roku 1659 (Amsterdam: Christoffel Cunradus). Daněk, Petr – Kroupa, Jiří K. (eds.). Praha: KLP, 2018, 788 + *56 s.; KOUBA, Jan: Slovník staročeských hymnografů (13.–18. století). Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. – Kabinet hudební historie, 2017, 522 s.; KYAS, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, 320 s.

sku⁴ to bolo len nedávno. Maďari kladú dôraz na osobu prekladateľa a kultivátora maďarskej duchovnej kultúry i na slovenské presahy a jazyk,⁵ Česi zdôrazňujú jazykovú a poetickú stránku svojho prekladu, Poliaci sa sústreďujú na hudobnú rovinu. U nás záujem o Žaltár bol súčasťou komplexného výskumu niektorých bádateľov⁶ zaoberajúcich sa slovenskými kalvínmi a celému korpusu slovenských kalvínskych tlačí z 18. storočia, ktorých bolo dovedna päť:

(1) *MALI CATECHISMUS. Tojefz: Véri KRESTZÁNSZKÉJ GRUNTÓVNICH TSELENKÓV zaloseni FUNDAMENT. CHtori: Z Velyikoho CATECHISMUSa pervéráz u jeziku BELGYITZKÉM krádutskim fzlovom vibráni i vidáni: Potom z toho na uharfzki preprovadzeni: A z nyoho na nas jezik Szlovenfzki obrátzeni, k podobnomu tsvitsenu u vére fzlabích a Maluytskích prave priróvnáni i accomodováni. V DEBRETZENYE, Druk: MARGITAI JÁNOS, V Roku 1750, [24] s.*

(2) *HLASZ POBOSNOHO SPÉVÁNYA. Tojefzt: PÉSNYE KRESZTZANSZKE na Rotsné SVJÁTKI, i k jinsím Svetim Prilefítöfztem fzporádane. Chtore:*

---

⁴ KONCIUMBAS, Piotr: Kancjonały luteránskego Gdańska 1587–1810. Studium nad źródłami lokalnej niemieckiej pieśni kościelnej. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2017, 722 s.; Pieśni z katechizmów ewangelików reformowanych (1558–1600), cz. I. Katechizm krakowski i królowiecki. Malicki, Marian a kol. (eds.). Kraków: Musica Iagellonica, 2018, 501 s.; Pieśni z katechizmów ewangelików reformowanych (1558–1600), cz. II. Katechizm nieświeski i wileński. Komorowska, Magdalena – Poźniak, Piotr (eds.). Kraków: Musica Iagellonica, 2018, 270 s.; PIETKIEWICZ, Rajmund: Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim. Tom I. Od początku do 1638 roku. Poznań: Pallottinum, 2016, 757 s.

⁵ KIRÁLY, Péter: A keletiszlovak nyelvjárás nyomtatott emlékei. Budapest: Akadémiai kiadó, 1953, 296 + 12 s.; KIRÁLY, Péter: Vznik a zánik kalvínskej východoslovenčiny. In: Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae 51 (2006), č. 1-2, s. 31-64.

⁶ BRTÁŇ, Rudolf: Z minulosti slovenských kalvínov. In: Slovenské kalvínske hlasy 15 (1944), č. 6-8, s. 9-18; BRTÁŇ, Rudo: Slovenská duchovná pieseň v období tvorivej činnosti Alberta Molnára Szencioho. In: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (1978), č. 4, s. 215-225; CZAMBEL, Samo: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky Sv. Martin: Nákladom vlastným, 1906, 624 s.; PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: SPN, 1983, 256 s.; SKLADANÁ, Jana: Významný kodifikačný pokus v predpisovnom období slovenčiny. In: Slavica Slovaca 21 (1986), č. 3, s. 257-263; HOROV, Pavel: Slovenskí kalvíni. In: Slovenské kalvínske hlasy 9 (1938), č. 7-8, s. 2-4; HOROV, Pavel: Slovenskí kalvíni. In: Slovenské kalvínske hlasy 9 (1938), č. 9, s. 5-7; CSANDA, S.: Slovenské preklady žalmov Alberta Molnára Szencioho z r. 1752. In: Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae 28 (1982), s. 217-228; ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: Jazykovedné štúdie 18 (1983). Z dejín slovenského jazyka. Veda: Bratislava 1983, s. 21-37; ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Z histórie slovenských kalvínskych rituálnych kníh z rokov 1750 – 1758. In: Slovenská reč 65 (2000), č. 5-6, s. 279-294; VARSÍK, Branislav: Vznik a vývin slovenských kalvínov na východnom Slovensku. In: Historický časopis 39 (1991), č. 2, s. 129-148; ŽEŇUCH, Peter: K otázkam prekladu žalmov kamaldulskej Biblie a kalvínskeho žaltára z roku 1752. In: O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Doruľa, Ján (ed.). Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 41-52.

Z UHARSZKOHO Jaziku na SZLOVENSZKI prelosil S. A. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752, 2 + 135 + 5 s.

(3) SVETOHO DÁVIDA KRÁLYA A PROROKA SZTO I PEDZESATZ 'SOLTÁRI. Chtoré: Vedlya Nót Frantzúzkích z Uharfzkoho na SZLOVENSZKI jazik fžú prelosené, a vernim BOSIM fžlusebnyikom k duchovnomu usitku zhotovené. A teraz; pervi ráz vidané. V DEBRETZINYE, Vitlatsil MARGITAI JÁNOS. V Roku 1752, 2 + 356 + 13 s.

(4) RADOSZTZ SERTZA POBOSNOHO. To Jefzt: MODLITBI RANNÉ a VETSERNE, a jeden TÍDZENY, i jinsích málo, v chtorích pobosni Tslovek z duchovnú radoštzu fžlúsi BOHU vetsnomu. Chtoré: Jeden z Reformátžzkích Kazatelov, z UHARSZKOHO na SZLOVENSZKI jazik prelosil, a tés i od inud zebrał, a fž pomotzu verních Uhrov a Szlovákov, k fžláve Bofžkej vitlatsitz dal. V DEBRETZÉNYE, Vitlatsil KÁLLAI GERGELY. V Roku 1758, 98 + 3 s.

(5) AGENDA ECCLESIIARUM REFORMATARUM. To Jefzt: SZPRAVA JAKBI SE MALO V EKLEZIJICH REFORMATSZKÍCH Krisztzitz, Kristusovu Vetseru vífžluhovatz, Novich Manfelov prífahatz, Tich chtori prepituju Eccleziu Rozhřesovatz. Chtorú: V UHARSZKEM Jaziku zhotovil Dvofej fžtzi hodní Pán ZOVÁNYI GYÖRGY, Superintendent. Z chtorocho na SZLOVENSZKO prelosil, jeden Kazatel Szlovenszki HELVETSZKÚ CONFESSIU viznavajúti. [V DEBRETZÉNYE. V Roku 1758], 2 + 34 s.

Všetkých päť tlačí sa už na titulných stranách hlási k slovenskému jazyku. Ide o predbernolákovské, čiže predpisovné obdobie, ktoré používa kultúrny východoslovenský jazyk. Najvýznamnejšou inštitúciou, ktorá v polovici 18. storočia pestovala a kultivovala slovenskú kultúru, bola Trnavská univerzita, ktorú spravovali jezuiti. Zdá sa, že prítomnosť Slovákov v severovýchodných stoliciach (čo bolo územie Jágerského biskupstva) bola na západnom Slovensku podceňovaná, sám Juraj Papánek v prvých dejinách Slovákov (1780) uviedol:

Niektorí pripisujú územie Turnianskej, Abovskej a Šarišskej stolice Slovákom, no ak chceme vyhovieť prianiu mnohých, môžeme ich vynechať.

Jágerská a rovnako Vacovská diecéza žíví mnohých Slovákov, ktorých môžeme považovať až na pár výnimiek skôr za prisťahovalcov z prastarej zeme Slovanov než za dávnych obyvateľov, keďže na základe jednomyselného súhlasu historikov niet pochýb, že slovenské kráľovstvo sa nikdy nerozšírilo za rieky Hron a Ipel.⁷

⁷ PAPÁNEK, Juraj: *Historia gentis Slavae. Prvé Dejiny slovenského národa 1780*. Bratislava: Perfekt, 2018, s. 492, 541.

Dnešný stav poznania na základe historických, archeologických, jazykovedných⁸ a ďalších vedeckých dôkazov tento názor dávno vyvrátil. Podľa výsledkov najnovších výskumov dokonca v rovnakom čase existoval v týchto končinách slovenský protonacionalizmus, ktorý mal korene práve na Trnavskej univerzite.⁹ Prečo však Papánek a iní jeho súčasníci (ďalší aj v 19. a 20. storočí) zmyšľali podobne? Práve konfesiónálny pohľad je odpoveďou, že dva autonómne náboženské svety sa vyvíjali nezávisle.¹⁰ Severovýchodné stolice ešte na začiatku 18. storočia neboli dominantne katolícke a uniatska cirkev bola stereotypne považovaná za rúnsku a kalvínska za maďarskú. Aj tieto pohľady sú dnes prekonané. Rekatolizácia na východe Slovenska sa v podstate zavŕšila kánonickou vizitáciou jágerského biskupa Františka Barkóciho, ktorý navštívil všetky latinské farnosti Abova, Zemplína či Šariša v rokoch 1746 – 1749. Od tých čias početnosť jednotlivých konfesií nezávisí od počtu konvertitov, ale od demografického vývoja.

Slovenské kalvínske tlačie sa v dejinách slovenskej literatúry a jazyka spomínajú len príležitostne, pretože ako prameň sú takmer nedostupné pre širšiu odbornú obec. Cieľom nášho vydania je sprístupnenie jednej z týchto kníh, Žaltára, v preise podľa prvého vydania z roku 1752. Je napísaný v kultúrnom východoslovenskom jazyku.¹¹

Pod pojmom kultúrna slovenčina v predpisovnom období sa rozumie kultivovaná, nadnárečová, primerane štylisticky diferencovaná, ale nekodifikovaná, celospoločensky ešte nie záväzná forma slovenského jazyka. Z toho, že to bola nekodifikovaná forma slovenského jazyka, súčasne vyplýva, že jeho štruktúra ani pravopis nemohli byť celkom jednotné. V kultúrnej predpisovnej slovenčine sa v nerovnakej miere odrážajú kontakty najmä so súvekovou češtinou používanou na Slovensku, v slovníku aj s latinčinou, nemčinou a maďarčinou. Jej tvorcami a používateľmi boli stredné a nižšie vrstvy vzdelanej honorácie slovenského pôvodu, najmä kňazi, notári, pisári, učitelia,

---

⁸ STANISLAV, Ján: Pôvod východoslovenských nárečí (Otisk z »Bratislavy«, Časopisu pri výzku Slovenska a Podkarpatské Rusi IX. (1935) 1 – 2, s. 51-92). Bratislava: Učená Spoločnosť Šafaříkova, 1935, 44 s.; LIŠKA, Jozef: K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Martin: Matica slovenská, 1944, 87 s.

⁹ ZUBKO, Peter – ŽEŇUCH, Peter: Barkóciho vizitácia Šarišského archidiakonátu (1749). Rímskokatolíci, gréckokatolíci a evanjelici podľa latinskej vizitácie. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2017, s. 151 – 156.

¹⁰ BĚLIČ, Jaromír a kol.: Slovenština. Vysokoškolská učebnice pro studující českého jazyka. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 164.

¹¹ V českém prostředí ešte v mezivojnovom období boli východoslovenské kalvínske tlačie z 18. storočia mylne považované za české. Porov. PRAŽÁK, Albert: Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova. Praha: Nákladem Gustava Volenského, 1922, s. 112.

ale aj správcovia na hradoch a panských dvoroch, pestovatelia či zapisovatelia slovenského folklóru a neskôr aj tvorcovia literárnych žánrov.¹²

Preklady Žaltára do moderného slovenského jazyka začali vznikať až v 18. storočí. Slovensky hovoriacich obyvateľov Uhorska tvorili viaceré konfesie: rímskokatolíci, evanjelici, kalvíni, ale aj gréckokatolíci a v súčasnosti svoj vlastný preklad majú aj Svedkovia Jehovovi. Prvenstvo v prekladaní si delia kalvíni a katolíci. Kalvínsky Žaltár vyšiel tlačou, kým prvý katolícky preklad Biblie, ktorého súčasťou je aj Kniha žalmov, ostal v rukopise, ktorého reprint bol vydaný pre vedecké účely až v súčasnosti. Evanjelici v 18. a 19. storočí vydávali rozličné vydania Kralickej Biblie. Jej jazyk sa nazýva bibličina a ovplyvňoval evanjelické prostredie až donedávna, hoci už v polovici 19. storočia pôsobil archaicky. V 20. storočí začali vznikať preklady vychádzajúce z hebrejského originálu. Katolíci vydali texty Žaltára v rámci svojich prekladov Písma už po Bernolákovej kodifikácii slovenčiny, potom až v 20. storočí. Opierali sa pritom o latinské predlohy Vulgáty a Novej Vulgáty. V 90. rokoch 20. storočia začal vznikať ekumenický preklad, ktorý vychádzal z pôvodných biblických jazykov. Okrem úplných Biblií vznikali samostatné vydania Nového zákona so žalmami, čiže išlo o čiastočne samostatné vydania Knihy žalmov. Samostatné vydania boli zriedkavé, v katolíckom prostredí vznikli pre liturgické účely (modlitbu liturgie hodín, breviára) alebo ako špecializované komentáre, v evanjelickom prostredí sa prebásňovali.

V nasledujúcej tabuľke sa nachádza prehľad slovenských prvých vydaní Žaltára. Niektoré sú pôvodnými dielami, iné vznikli filiáciou zo starších vydaní, resp. ich dopracovaním alebo prepracovaním. Vo viacerých prípadoch vyšli aj ďalšie vydania (označované rozličným spôsobom, aj bez uvedenia poradia vydania), a to buď nezmenené, ale aj revidované, opravené, doplnené, no odvolávajúce sa na autoritu prvého vydania. Ide o vydania publikované v slovenskom jazyku alebo určené pre Slovákov (takými boli aj prešporské, kysecké a transsciovské vydania Kralickej Biblie). Žaltár bol vydaný buď ako samostatné dielo (v tabuľke označené: áno) alebo v rámci vydania celej Biblie (nie; v týchto prípadoch nejde o samostatné vydanie), alebo ako prídavok k vydaniu Nového zákona (čiastočne samostatné vydanie). Pomenovanie Žaltára alebo Biblie zohľadňuje najpoužívanejšie označenie konkrétneho vydania v literatúre. Hviezdičkou označené vydania nie sú vytlačené po slovensky, ale ide o bibličinu kralickej predlohy. Konfesionálne prostredie je v prípade prekladov Biblie špecifikum, ktoré úzko súvisí so spôsobom prekladania, zohľadňovaním východiskového pramenného textu a autormi

¹² KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. Martin: Matica slovenská, 2011, s. 45.

prekladu. Osobitosťou sú vedecké vydania, ktoré iniciovali vedecké pracoviská venujúce sa kultivovaniu vied o spoločnosti.¹³

Prehľad slovenských prvých vydaní Žaltára					
Autor prekladu (iniciátor vydania, editor, vydavateľ)	Samostatné vydanie	Pomenovanie	Konfesia	Rok	Pramenný text žalmov
Andrej Špácai Juraj Jesenius (Andrej Rákoci)	áno	Kalvínsky Žaltár	kalvíni	1752	maďarský
Romuald Hadvavný	nie (rkp.)	Kamaldulská Biblia (2 zv.)	katolíci	1755	Vulgáta
(Ján Michal Landerer)	čiastočne	*Prešporské vydanie	evanjelici	1775	Kralická Biblia
(Michal Semian)	nie	*Prvá Prešporská Biblia	evanjelici	1787	Kralická Biblia
(Juraj Palkovič)	nie	*Druhá Prešporská Biblia	evanjelici	1808	Kralická Biblia
(Ján Michal Landerer)	áno	*Prešporské vydanie	evanjelici	1809	Kralická Biblia
(Belnay)	áno	*Prešporské vydanie	evanjelici	1814	Kralická Biblia
(Matej Trattner)	čiastočne	*Peštianske vydanie	evanjelici	1826	Kralická Biblia
Juraj Palkovič	nie	Palkovičova Biblia (2 zv.)	katolíci	1829	Vulgáta
(Trattner, Károly)	áno	*Peštianske vydanie	evanjelici	1835	Kralická Biblia
(Karol Reichard)	čiastočne	*Kysecké vydanie	evanjelici	1839	Kralická Biblia

¹³ POTÚČEK, Juraj: Slovenský preklad Biblie (Stručný historický prehľad). In: Biblická konkordancia. Potúček, Juraj (zost.). Bratislava: Cirkev bratská v Cirkevnom nakladateľstve, 1970, s. 710-746; KOŠTIAL, Rudolf: Biblia u nás. História a dokumenty vydávania a prekladania Biblie u nás. Bratislava – Liptovský Mikuláš: Cirkevné nakladateľstvo pre Transcius, 1989, 216 s.; O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Doruľa, Ján (ed.). Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, 284 s.; DITTMANN, Robert: Dynamika textu Kralické bible v české prekladateľskej tradícii. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2012, 432 s.; RYDLO, Jozef M.: Slovenské preklady a vydania Svätého písma na území Slovenska. Sväté písmo u Slovákov. In: In verbo autem tuo. Jubilejník k 70. narodeninám slovenského biblistu Jána Ďuricu SJ. Rydlo, Jozef M. (zost.). Bratislava: Libri Historiae, 2013, s. 413-520.

	nie	*Kysecká Biblia	evanjelici	1840	Kralická Biblia
(Karol Reichard)	áno	*Kysecké vydanie	evanjelici	1841	Kralická Biblia
Andrej Radlinský	sedem kajúcich	Nábožné výlevy	katolíci	1850	„staroslovenčina“
(Josef Růžička Jozef Mil. Hurban)	nie	*Jubilejná Biblia	evanjelici	1863	Kralická Biblia
(Juraj Janoška)	nie	*Tranosciovské vydanie	evanjelici	1899	Kralická Biblia
Ján Lajčiak	áno	Lajčiakov preklad	evanjelici	1904	hebrejský
Ján Donoval a kol.	nie	Spolková Biblia (10 zv.)	katolíci	1925	Vulgáta
Jozef Roháček	áno	Roháčkov preklad	evanjelici	1926	hebrejský
Jozef Roháček	nie	Roháčkova Biblia	evanjelici	1936	hebrejský
Mikuláš Stanislav	áno	Stanislavov Žaltár	katolíci	1948	hebrejský
Jozef Roháček	áno	Kutnohorské vydanie	evanjelici	1949	Roháčkov preklad
Jozef Roháček	nie	Kutnohorské vydanie	evanjelici	1951	Roháčkova Biblia
Vladimír Čobrda	častočne	Autorizovaný preklad	evanjelici	1952	hebrejský
Jozef Búda a kol.	nie	Katolícky preklad	katolíci	1953	hebrejský
Komisia pri SSV	nie	Svätovojeťská Biblia (1en SZ)	katolíci	1955	Vulgáta hebrejský, grécky
Jozef Roháček	častočne		evanjelici	1964	Roháčkova Biblia
Komisia pri SSV	nie	Svätovojeťská Biblia (4 zv.)	katolíci	1969	Svätovojeťská biblia
Slovenská liturgická komisia	častočne	Porubčanovo vydanie	katolíci	1968	Pracovná verzia Neovulgáty
Ján Švec Slavkovjan	áno (rkp.)	Slavkovjanov preklad	katolíci	1972	Vulgáta
Karol Gábriš a spol.	nie	Gábrišov preklad	evanjelici	1977	hebrejský

Andrej Botek	áno	Botekov preklad	katolíci	1978	hebrejský
Komisia ECAV	nie	Autorizovaný preklad	evanjelici	1979	hebrejský
Karol Gáabriš	áno	Rúfusov Žaltár	evanjelici	1991	hebrejský
neznámi	nie	Jehovistická Biblia	jehovisti	1991	angličtina
Komisia ECAV	čiastočne	Gideonovské vydanie	evanjelici	1993	Roháčkova Biblia
Slovenská liturgická komisia	čiastočne	Liturgický preklad	katolíci	1993	Neovulgáta
Juraj Bányd a kol.	čiastočne	Ekumenický preklad	ekuména	1995	hebrejský
Slovenská liturgická komisia	nie	Jednozväzková (katolícka) Biblia	katolíci	1995	Liturgický preklad
(Blažej Belák)	áno	Belákovo vydanie	katolíci	1999	Liturgický preklad
Juraj Bányd	áno	Ekumenický preklad	ekuména	1999	hebrejský
(Hans Rothe, Ján Doruľa)	nie	Kamaldulská Biblia	vedecké	2002	reprint rkp.u
	áno	Vydanie pre nevidomých (2 zv.)	ekuména	2003	Ekumenický preklad
Juraj Bányd a kol.	nie	Ekumenická Biblia	ekuména	2007	hebrejský
ECAV	čiastočne	Overený preklad	evanjelici	2011	hebrejský
Andrej Botek	nie	Jeruzalemská Biblia	katolíci	2012	francúzsky hebrejský
Bohdan Hroboň a kol.	áno	Komentovaný preklad (1. časť)	vedecký	2017	hebrejský grécky
	áno	Žalmy a hymny kresťanskej viery	baptisti	2018	
(Vavrinec Žeňuch)	áno		kalvíni	2019	Kalvínsky Žaltár
(Andrej Šútovec)	áno	Ilustrovaná Kniha žalmov	umelecké	2020	Ekumenický preklad
(Peter Zubko)	áno	Slavistické vydanie	vedecké	2020	Kalvínsky Žaltár

Podľa slovenských autorov Kalvínsky Žaltár z roku 1752 (a jeho mladšie vydania) nie je započítavaný, pretože nejde o klasický preklad, ale parafrázovaný. Na druhej strane sa medzi slovenskými prekladmi spomína napr. prebásnený Žal-

---

tár Jána Lajčiara z roku 1904. V českej, poľskej i maďarskej bibliografii sa však miestne parafrázované preklady Žaltára spomínajú a tvoria vážnu časť biblických prekladov, pretože ide nielen o biblickú záležitosť, ale súčasne aj o kultúrne, literárne a jazykové dedičstvo národa a krajiny. Slovenskí autori pritom radi argumentujú, že každý preklad kultivuje národ a jeho atribúty. O to viac má v uvedenom kontexte práve slovenský Kalvínsky Žaltár, pretože je prvý publikovaný v slovenskom jazyku, a to ešte v tzv. predpisovnom období. Súčasne ide o príklad skvelej prekladovej literatúry, ktorá je podľa S. Csandu kvalitnejšia ako maďarská predloha. Žaltár je tiež prvým významným slovensky písaným básnickým dielom.¹⁴

---

¹⁴ CSANDA, S.: Slovenské preklady žalmov Alberta Molnára Szenciho, s. 228.

Slovak Calvinist Psalter from 1752

The Slovak Calvinist Psalter was published in 1752 in Debrecen with title "Saint David's, the Prophet and King, One Hundred and Fifty Psalms". It was a translation of famous Genevan Psalter from Hungarian into Slovak. This book was intended for Slovak Reformed churches. It was written in cultural East Slovak language, a cultivated literary variant of the Slovak national language. Its translators were aristocrat Andreas Rákoci and two Reformed preachers Andreas Špácai and Georg Jesenius. The Slovak translation of Genevan Psalter is very interesting from a historical, philological, literary, artistic, religious, cultural and translational point of view. The Psalter is an important source for learning about East Slovak dialect development and Slavic dialectology, for learning about the history of the Slovak language and linguistics in general. It is the first printed biblical book in the Slovak language; it was created in the pre-script period of Slovak development.

The authors of the translation prepared a text that is evaluated as exceptionally high quality and, from the point of view of processing, also significantly better and in terms of content and artistically more valuable than the Hungarian source text. Translation is a quality poetry, the first of its kind in the history of Slovak literature. The whole Psalter contains 150 psalms with 1424 strophes and 9173 verses. The reformed congregations of the Calvinist Church in the Zemplin county (eastern Slovakia) used this book. In the middle of the 18th century, there were about 20 church communities in Zemplin and adjacent region of Abov, which used exclusively the Slovak language. At the same time and on the same territory, there were 51 purely Hungarian church communities, 67 linguistically mixed church communities (Slovak-Hungarian and Hungarian-Slovak) and not numerous 1 Czech church community.

The Genevan Psalter was translated into Hungarian by Albert Molnár Szenci and published in about a hundred editions. Slovak editions were published three times during the Habsburg Monarchy, American Slovaks took care of seven more editions and twelve editions of this Calvinist Psalter were published in modern Slovakia. Almost all printed editions differ from each other, but they all adhere to the Slovak Reformed church tradition, which began to form in 1752.

Calvinists had been using the Szenci Hungarian Psalter for 145 years by the middle of the 18th century. The Slovak translation was created relatively late and under difficult socio-confessional and economic conditions. The difficult religious situation of Slovaks in eastern Slovakia must be seen behind the establishment. From the end of the 17th century, when re-Catholicization intensified, many Calvinist church communities was disappeared and converted to the Catholic Church. At that time, Catholics instigated their own spirituality, which was extraordinarily

alive and successful, founding the Marian Congregations (fraternities), praying the sacred rosary. The Rosary was the prayer of 150 Hail Marys, which were prayed by Christian laymen as a substitute for the classic 150 Psalms. It was a lay prayer of the psalter. This Slovak translation of the Psalter was created as a response to this spiritual idea and for reason to stop the apostasy. Thus, it turns out that the question of the national language had been already a part of the cultural life of Slovaks by the phase of national revival. The Slovak Calvinists called themselves the Slovaks in the Psalter. In addition to the Book of Psalms, four other religious books were translated into Slovak between 1750 and 1758: The Little Catechism, The Songbook, The Prayer Book, and The Agenda.

The present book publication contains four studies: historical, linguistic, biblical and musicological. An essential part of this monography is a critical transcript of the Slovak Calvinist Psalter text according to its first edition from 1752. The transcript is supplemented by a critical apparatus in which the specifics and shortcomings of the original edition are identified.

Словацкая кальвинская Псалтырь (1752)

В 1752 году в Дебрецине была издана книга под названием «Святого Давида, пророка и царя, сто пятьдесят псалмов» („Svätého Dávida, proroka a kráľa, stopäťdesiat žalmov“). Это был перевод известной Женевской Псалтыри с венгерского на словацкий язык. Книга, предназначенная для словацких реформистов, была написана на так называемом культурном восточнословацком языке, т. е. культивированным литературным вариантом словацкого национального языка. Её переводчиками были аристократ Андрей Ракоци и два священника-реформиста, Андрей Шпацаи и Юрай Есениус. Словацкий перевод интересен с исторической, филологической, литературной, художественной, религиозной, культурной и переводческой точки зрения. Псалтырь стала важным источником для изучения развития восточнословацкого диалекта и для славянской диалектологии, для познания истории словацкого языка и языкознания в целом. Это первая печатная библейская книга на словацком языке, которая возникла в период до создания общесловацкой литературной нормы языка. Авторы перевода подготовили текст, который с точки зрения обработки оценивается исключительно положительно, с художественной точки зрения он считается лучше, чем венгерский текст-источник. Перевод представляет собой образец качественной поэзии, первый своего рода в истории словацкой литературы. Целая Псалтырь содержит 150 псалмов, 1424 строфы и 9173 стихов. Книгу использовали представители реформистской кальвинской церкви на территории Земплина (восточная Словакия). К середине XVIII века в области Земплина и соседнего Абова существовало около 20 приходов, в которых использовался исключительно словацкий язык. В то же самое время на этой же территории существовал 51 чисто венгерский приход, 67 языково смешанных приходов (венгерско-словацких и словацко-венгерских) и один малочисленный чешский. Женевская Псалтырь была переведена на венгерский язык Альбертом Мольнаром Сенци, она вышла в ста изданиях. Словацкий перевод за время существования Дунайской монархии вышел трижды, американские словаки издали еще семь тиражей, в современности вышло еще 12 изданий этой кальвинской Псалтыри. Почти все печатные

издания отличаются друг от друга, но все они восходят к словацкой реформистской церковной традиции, берущей начало в 1752 году.

К середине XVIII века кальвины использовали венгерскую Псалтырь Сенци уже 145 лет. Словацкий перевод возник относительно поздно и в сложных общественно-конфессиональных и экономических условиях. Необходимо иметь в виду непростую религиозную ситуацию на востоке Словакии. С конца XVII века усиливалась Контрреформация, многие кальвинские приходы исчезли, перевелись в католическую церковь. В это время католики предлагали собственную духовную традицию, чрезвычайно живую и успешную, основывали марианские конгрегации (братства), которые практиковали молитву розария. Розарий состоял из 150 повторений молитвы Радуйся, Мария; это был светский вариант неусыпаемой псалтыри: его читали вместо классических 150 псалмов. Словацкий перевод Псалтыри возник как ответ на эту духовную идею, как мера против вероотступничества. Вопрос национального языка был частью культурной жизни словаков еще в период до словацкого национального возрождения. Словацкие кальвины сами себя называли словаками в Псалтыри. Кроме Псалтыри в 1750–1758 гг. на словацкий язык были переведены и четыре другие религиозные книги: Малый катехизис, Сборник песнопений, Молитвослов и Агенда.

Эта публикация содержит четыре статьи: историческую, лингвистическую, библейскую и музыкологическую. Значительную часть издания представляет критическая транслитерация текста словацкой кальвинской Псалтыри по ее первому изданию 1752 г. Транслитерация дополнена критическим аппаратом, в котором отражена специфика и недостатки первоначального издания.

Publikované zväzky vedeckej edície Опубликованные тома научного издания

Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae I. – VII.

Žeňuch, Peter – Vasiľ, Cyril: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I.* Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003. 448 s. + 10 strán farebných obrazových príloh. ISBN IT:88-7210-341-X; SK:80-967722-9-5.

Žeňuch, Peter: Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert. Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B. Editionen. Band 23. Zugleich: *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. II.* Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2006. 982 s. ISBN 3-412-27205-1.

Zavarský, Svorad – Žeňuch, Peter (eds.): Иоанникій Базиловичъ: ТОЛКОВАНІЕ Священныя Літургіи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы / Joannicius Bazilovits: EXPLICATIO Sacrae Liturgiae Novae Legis veri Incruentii Sacrificii. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. III.* Bratislava – Roma: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale – Slovenský komitét slavistov – Spolok sv. Cyrila a Metoda, 2009. LXI + 548 s. ISBN 978-80-969992-7-9.

Žeňuch, Peter: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. IV.* Roma – Bratislava – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka, 2013. 482 s. ISBN IT:978-88-7210387-6; SK:978-80-89489-10-7.

Žeňuch, Peter – Белякова, Елена – Найденова, Десислава – Zubko, Peter – Marinčák, Šimon: Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníšskeho a svetského života z prelomu 16. – 17. storočia / Ужгородский рукописный Псевдозонар. Правила монашеской и светской жизни рубежа XVI–XVII вв. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. V.* Bratislava – Moskva – София – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт российской истории РАН – Кирило-Методиевски научен център БАН – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018. 448 s. ISBN SK:978-80-224-1702-0; RU:978-5-8055-0346-8; BG:978-954-9787-38-2.

Šašerina, Svetlana: Dva ugljanske rukopisy ponaučení a exempliel zo 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VI.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2019. 656 s. ISBN 978-80-89489-40-4.

Zubko, Peter – Žeňuch, Peter – Lapko, Róbert – Marinčák, Šimon: Slovenský Kalvínsky Žaltár. *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VII.* Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2020. 432 s. ISBN 978-80-89489-49-7.

MONUMENTA BYZANTINO-SLAVICA ET LATINA SLOVACIAE
Vol. VII.

Peter Zubko – Peter Žeňuch – Róbert Lapko – Šimon Marinčák
Slovenský Kalvínsky Žaltár

Technická redakcia: Martin Žeňuch

Prvé vydanie

Rok vydania: 2020

Počet strán: 432

Vydavateľ: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta
5820/9, 841 04 Bratislava

ISBN 978-80-89489-49-7

EAN 9788089489497

ISBN 978-80-89489-50-3 (e-book)

EAN 9788089489503